

Concerto in Memoriam, 10 juni 2007 – Begraafplaats & Crematorium Westerveld Wilfred Kemp

Voor het RKK programma 'Geschenk uit de hemel' ontmoette ik vorig jaar Astrid. Een jonge vrouw van begin veertig die haar moeder verloor toen ze nog pas negen was. Haar vader was zeeman en had al eerder opgegeven haar vader te zijn. Astrid werd ondergebracht bij een oom en tante. Wanneer zij met Astrid over haar moeder spraken, was zij ontroostbaar. Maar ook andersom, als Astrid erover begon kwamen de tranen bij oom en tante. Ten slotte werd er niet meer over moeder gesproken. Je zou kunnen zeggen: uit liefde voor elkaar, om elkaar te beschermen voor de tranen, werd elke verwijzing naar Astrids moeder zorgvuldig vermeden. Nu, meer dan dertig jaar later, zit Astrid tegenover mij, met twee fotoalbums op haar schoot met foto's van een vrouw van wie ze weet dat het haar moeder is, maar ze heeft er geen enkel gevoel bij. Elke herinnering aan haar ontbreekt. Ze vraagt mij op zoek te gaan naar de verhalen achter de foto's. Ze heeft namelijk het gevoel dat ze de herinneringen wel ergens heeft, in haar hoofd, maar ze kan er niet bij.

In het programma 'Geschenk uit de hemel' proberen wij voor mensen die een dierbare verloren hebben, en voor wie een deel van dat verloren leven onbekend is, op zoek te gaan naar verhalen, foto's, soms zelfs bewegende beelden, om de herinnering compleet te maken.

Bij Astrid was er dus nauwelijks of geen herinnering. Wij gingen op zoek en vonden een oude vriendin van haar moeder, nieuwe, voor Astrid onbekende foto's en zelfs een 8 mm film van Astrid en haar moeder in de dierentuin en de viering van Astrids derde verjaardag. Beelden van een trotse moeder met haar dochter op de arm. De liefde straalt er van af. Kortom: we vonden wat ze zocht. Door de tranen heen vertelt Astrid me dat ze eindelijk het gevoel heeft haar moeder teruggevonden te hebben. Nu kan ze afsluiten, nu kan ze verder leven. De hervonden herinnering voelt als een bevrijding

Vergeten is ballingschap, herinneren is bevrijding. Het zijn woorden van de joodse wijze uit de 17^e eeuw: Baäl Sjem Tov. Zijn pleidooi om te herinneren is in eerste instantie bedoeld voor het joodse volk. Herinneringen behoeden je ervoor, in het verleden gemaakte fouten, opnieuw te begaan, in het geval van het joodse volk: ze behoeden het volk ervoor opnieuw in ballingschap te belanden. Maar dat niet alleen: herinneringen, verhalen uit het verleden zijn onderdeel van je identiteit. Ze bepalen ten diepste wie je bent. En zonder identiteit ben je niemand. Een balling, gevangen in een verstikkende onzekerheid over wie je bent en welke kant je op moet met je leven.

Ik ben ervan overtuigd dat wat voor het joodse volk geldt ook voor ieder mens persoonlijk geldt. Vergeten is ballingschap, herinneren is bevrijding. Het belang van op een goede manier herinneren is nauwelijks te overschatten. U allen zoals u hier zit, weet dat zelfs beter dan ik. De meesten van u hebben het afgelopen jaar een dierbare verloren. Sommigen van u verloren een vader of moeder. Ineens was dat vanzelfsprekende vangnet onder uw leven verdwenen. Sommigen verloren een partner en moeten nu alleen verder. Anderen verloren een kind. Ze zeggen dat dat het ergste is en ik geloof dat dit waar is. Allemaal, zonder uitzondering, heeft u het lichaam dat u zo heeft liefgehad moeten afstaan, ofwel in een crematorium of aan moeder aarde. Het enige dat overblijft, zijn de herinneringen. En die zijn, wanneer iemand sterft, van levensbelang.

Maar hoe vanzelfsprekend ook, herinneren is lang niet altijd gemakkelijk. Sterker, herinneringen doen soms pijn. Zeker in het begin. Want juist door de herinneringen wordt het gemis zo voelbaar. Hoe mooi de herinneringen ook zijn, ze kunnen voelen als zout in een open wond. Herinneren is soms ook moeilijk als je samen rouwt om het verdriet van bijvoorbeeld een kind. Ieder rouwt op zijn eigen manier, in zijn eigen tempo. Als de één verhalen wil vertellen, kan de ander ze niet aanhoren, het doet te veel pijn, maar een paar dagen later kunnen de rollen dan ineens weer omgedraaid zijn. Maar toch, hoe moeilijk ook, ieder van u kent momenten waarop u ervaart hoe weldadig het kan zijn om de herinneringen te koesteren. Zeker als de tijd voortschrijdt, als de beelden beginnen te vervagen, juist dan zijn de verhalen zo onmisbaar.

Vergeten is ballingschap, herinneren is bevrijding.

Wie van u kent niet de situatie dat je niet mág vertellen, niet mág herinneren, omdat anderen vinden dat het nu maar eens voorbij moet zijn. "Het is toch al bijna een jaar geleden..., kom op, je moet verder. Het leven gaat door..." Het zijn woorden bedoeld als troost, om de pijn te verzachten. Het tegendeel is waar. Ze geven je meer en meer het gevoel een balling te zijn op je eiland van verdriet. Je kunt, je mag er niet vanaf. De enige brug naar het vaste land zijn de verhalen, de herinneringen.

"Maar is dat dan alles", zullen sommigen van u zeggen. Is er alleen de herinnering, of is er méér. Met andere woorden leeft mijn geliefde nog ergens voort en zal ik hem of haar na mijn dood weer terugzien. Harry Mulisch was daar in een gesprek dat ik ooit met hem had voor het KRO programma Tussen Hemel en Aarde heel stellig over. "Nee", zei hij, "hierna is er niets. Geloven in een leven na de dood is een ontkenning van de dood. Dan zou doodgaan zoiets zijn als een hobbel overgaan en daarna gaat het gewoon weer door. Zo kan ik het ook", aldus Mulisch.

Voor een deel is het waar, denk ik, wat Mulisch zegt. Als er iemand sterft, gebeurt er iets onherroepelijks, iets definitiefs. Dat is niet meer terug te draaien. Wat overblijft, is een grote leegte..... althans vanuit het perspectief van degene die hier achterblijft. Vanuit óns perspectief. Maar ik geloof, eerlijk gezegd, dat er nog een ander perspectief is. Een perspectief dat het onze overstijgt. Een perspectief waar wij hier geen enkel zicht op hebben. Ik heb altijd geleerd om dat, misschien wel bij gebrek aan beter, God te noemen, maar u mag het van mij noemen wat u wilt. Zolang de mens bestaat heeft het zich een leven hierna gedroomd. De vorm van die droom is in de loop der eeuwen nogal veranderd en verschilt ook vandaag nog per cultuur. De één gelooft in eeuwige jachtvelden of in een Walhalla, anderen hebben het over Nirvana of geloven in reïncarnatie, maar misschien nog wel het meest populair zijn de dromen over een hemel. Een plek waar iedereen tot zijn of haar recht kan komen. Ook en misschien wel juist dat kind dat veel te vroeg is gestorven en nog nauwelijks van het leven heeft kunnen genieten.

Hoe het ook zij, het blijven beelden die uiteindelijk meer zeggen over wat wij ten diepste verlangen dan over een concreet bestaande werkelijkheid. Want laten we eerlijk zijn, daar weten we helemaal niets van. Maar dat het hierna op één of andere manier doorgaat, daar geloof ik heilig in. Dat geloof is vooral gebaseerd op ervaringen uit de tijd voordat ik bij de KRO werkte. Ik werkte toen als pastor en zat met een zekere regelmaat aan een sterfbed. Daar heb ik het zien gebeuren. Daar heb ik gezien hoe lichaam en ziel twee verschillende zaken zijn. Iemands lichaam kon namelijk aftakelen tot op het bot terwijl de geest maar steeds vitaal bleef. Ik kan dan ook niet geloven dat in die laatste seconde, als die ene fatale hartcel het begeeft en het lichaam sterft, ook dat andere, die levensadem, die geest, die ziel, ineens weg zou zijn. Dat kan gewoon niet.

Maar hoe dan, waar dan? Nogmaals, daar valt niet veel over te zeggen. Wat dat betreft is onze situatie misschien het best te vergelijken met een tweeling embryo in de baarmoeder. Stel dat die kunnen praten en zich zouden afvragen hoe het leven er buiten die baarmoeder uit zou zien. Alles wat ze zouden zeggen, zegt meer iets over wat ze ten diepste zouden wensen dan wat er zich werkelijk buiten die baarmoeder afspeelt. Daar kunnen ze namelijk niets van weten. En als je ze op die laatste dag aan hen zou vragen: "wil je eruit?"... dan zouden ze waarschijnlijk zeggen: "nee, laat mij hier maar zitten, ik weet wat ik heb en ik weet niet wat ik krijg". En toch zijn we allemaal gegaan, of we wilden of niet, die tunnel door, met aan het eind het licht. En we zijn gekomen in een werkelijkheid waar we voor die tijd geen voorstelling van konden hebben. Zoiets is sterven, geloof ik, ook. De dood als een nieuwe geboorte.

En stel dat het waar is wat ze zeggen: dat we elkaar dan weerzien. Zou het dan niet goed zijn dat we alleen om die reden al nú de verhalen blijven vertellen, de beelden blijven oproepen en zo de herinnering blijven koesteren. Opdat wij niet vergeten en ooit, bij dat weerzien, na die eerste omhelzing kunnen zeggen: "En weet je nog toen, en toen en toen....."

Wilfred Kemp